

ER SOLTONOY DESTANINDAKİ KADIN KAHRAMANLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

*Serdar ŞİMŞEK***

ÖZET

Türk destancılık geleneği içinde mühim bir yer işgal eden Kırgız Türklerinin destancılık geleneği, mütekâmil seviyeye erişmiş ve zengin ürünler vermiş bir sözlü kültür geleneğidir. Dünya kültür hazinesine Manas destanı gibi muazzam hacimdeki bir epik anlatıyı kazandıran bu sözlü kültür geleneğinde Manas destanının yanı sıra birçok epik anlatı mevcuttur. Fakat Kırgız destan araştırmalarında daha ziyade Manas destanı merkezli çalışmaların yapılması, diğer epik anlatılar ile alakalı çalışmaların sayısını etkilemiştir. Yeterince araştırma yapılmayan veya ihmal edilen epik anlatılardan biri de Er Soltonoy destanıdır. Er Soltonoy destanı, Kırgız-Kalmuk savaşlarını konu edinen tarihi dönem Kırgız destanlarından biridir.

Toplumsal hayatın ve bilhassa aile kurumunun kurucu üyelerinden olan ve bir sosyal varlık olarak nitelendirilen kadınların sosyal hayatta cinsiyet temelli iş bölümü neticesinde üstlendikleri roller, cemiyet içerisindeki işlevleri, toplum ve karşı cins karşısındaki konumunun belirlenmesinde sözlü kültür ürünleri bize değerli malzemeler sunmaktadır. Bu bakımdan destanlarda yer alan kadın kahramanlar üzerinde ulaşacağımız hüküm ve tespitler, toplumun kadına dair bakış açısını ve sosyal ve kültürel zemindeki algıyı tespit edebilmemize imkân sağlar.

Bu makalede Er Soltonoy destanındaki kadın kahramanların destandaki sosyal mevkileri ve işlevleri esas alınarak incelenmeye tabi tutulmuştur. Yapılan tespit ve değerlendirmelerin neticesinde Türk destancılık geleneğinin müşterek hususiyetlerinden olan kadın kahramanların tipolojik özelliklerinin Er Soltonoy destanında da yer alıp almadığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Halk Edebiyatı, Kırgız Destancılık Geleneği, Er Soltonoy Destanı, Kadın

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-mail: serdarsimsek2009@hotmail.com

AN ESSAY ON HEROINES IN ER SOLTONOY EPIC

ABSTRACT

Taking an important place in Turkish epic tradition, epic tradition of Kirghiz Turks is a cultural oral tradition which has reached the matured level and produced rich works. There are many epic stories in this cultural oral tradition besides the enormous epic story it has brought to the treasury of world culture as epic of Manas. However, since the studies made on Kirghiz epics are based on epic of Manas, this affected the number of studies for other epic stories. One of these stories is epic of Er Soltonoy, which wasn't studied adequately and ignored. Epic of Er Soltonoy is one of the historical Kirghiz epics which narrate the Kirghiz and Kalmuck wars.

Being one of the founding members of the family and social life and defined as a social entity, women's roles as a result of the gender based labor division in the social life, their functions in the community, and oral culture products in specifying the location in the society and opposite sex provide us precious materials. In this scope, judgments and determinations that we have reached on the heroine in the epic enable us to determine the perception in the social and cultural sense and points of view of the society towards the woman.

This article analyzes the social status and functions of the women characters in the epic of Er Soltonoy. Whether or not the typological features of the women characters in Turkish epic tradition also appear in the epic of Er Soltonoy will be emphasized according to observations and evaluations made.

STRUCTURED ABSTRACT

Taking an important place in Turkish epic tradition, epic tradition of Kirghiz Turks is a cultural oral tradition which has reached the matured level and produced rich works. There are many epic stories in this cultural oral tradition besides the enormous epic story it has brought to the treasury of world culture as epic of Manas. However, since the studies made on Kirghiz epics are based on epic of Manas, this affected the number of studies for other epic stories. One of these stories is epic of Er Soltonoy, which wasn't studied adequately and ignored. Epic of Er Soltonoy is one of the historical Kirghiz epics which narrate the Kirghiz and Kalmuck wars. This article analyzes the social status and functions of the women characters in the epic of Er Soltonoy. Whether or not the typological features of the women characters in Turkish epic tradition also appear in the epic of Er Soltonoy will be emphasized according to observations and evaluations made.

Being one of the founding members of the family and social life and defined as a social entity, women's roles as a result of the gender based labor division in the social life, their functions in the community, and oral culture products in specifying the location in the society and opposite sex provide us precious materials. In this scope, judgments and determinations that we have reached on the heroine in the epic

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

enable us to determine the perception in the social and cultural sense and points of view of the society towards the woman.

The movement of the heroine has been taken shape due to the power of the patriarchal structure in the epic that we can see the factors brought by the established culture and cavalier-nomadic life style. The heroine in epic do not show a warrior and brave alpine girl features but they are not also the types that are evaluated as an aesthetics identity in the perception of the opposite sex and playing indoor roles. It is indicated that women in epic do not play extremely passive roles since they are used in spying duties that are generally executed by the men and accepted as the important duties of the state.

The examination of roles and functions of the heroine provides important data for determination of the perception towards the women in the Kyrgyz society. The heroine in the epic can be evaluated under the topic of mother, women as a partner, partner selection and marriage, servant, spy.

The followings can be said upon the determination and evaluations. The heroines in the Er Soltonoy epic are the mothers, partners, assistant girl. The mother giving birth to a boy is always respected by the society. Similarly, epic hero always loves their mother with eternal love and respects her. The hero has the approval of the mother first for any kind of work. The mother is assigned to bring up the epic heroes well and make their children join "alplar" group by successfully fulfilling this duty.

The woman heroines that dedicated their lives to their partners always help their partners at their difficult times and warn them against the dangers and advise them if required. Smart and wise women that can be qualified as the secret guide of their partners are influential for healthy and right decisions by the epic heroes by advising on and warning against smartly and intelligently even though they do not assist at the battlefield as ideal warrior women of the nomadic society. Being extremely loyal to their partners, these women play uniting and gathering role for reservation of the family and against separation even if their partners are taken captured for a long period of time.

The skill that considered by the heroine in selection of the partner selection is heroine. Women's demand to marry with a valiant and hero man signals that the values dignified by the nomadic culture are valid. In return, it is possible to say that it is the influence of the settled life style that men select their partners by prioritizing the beauty. Marriage forms such as eloping, arranged marriage are the reflection of male-dominant society. The women depend on the preference of their fathers rather than their own will in their village.

Servant women in the assistant roles in the epic are liable to serve to the daughter of the gentlemen and their movements in the epic text are extremely limited. Women are used in the spying in the epic. Making use of women with superior skills and abilities in spying business reflects that society has no strict perspective based on gender for some professions and the existence of belief that women can fulfill important duties.

The heroines in the Er Soltonoy epic have the characteristics of a woman with limited actions and is of secondary importance beside the

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

epic hero, have passive features of settled life rather than the women type having her own fate and character of cavalier-nomadic culture. However, the heroines do not reflect the woman typology of settled culture in full. As you can see in the text of the epic, they play a powerful and manager role with smart and intelligent skills, helping and warning her epic hero at every condition. Similarly, women are used in the "spying" duties that require a great responsibility and work conscious and closely related with the future of the state and nation. This preference is the signal of trust and belief to the women by the society along side with the benefiting from the skills of the women. In this respect, when we evaluate the roles and functions of the heroine that they take on and their typological features, we can say that they carry the features of passage period between the nomadic culture and settled culture.

Key Words: Kirghiz Folk Literature, Kirghiz Epic Tradition, Epic of Er Soltonoy, Woman.

Giriş:

Muhtevası kahramanlık olan Türk destanlarında merkezi şahsiyet erkekler tarafından temsil edilir. Destanda yer alan vakalar, merkezi kahramanın etrafında teşekkül eder, gelişir ve neticelenir. Tanrı'nın takdiriyle fevkalâde yeteneklerle teçhiz edilmiş olarak dünyaya gelen merkezi kahraman, sahip olduğu yeteneklerini milletin hizmetine sunan ve topluma karşı gelişen tehditlere göğüs gererek milletin hürriyeti, huzuru ve bekası için düşmanlarla mücadele eden bir ideal kahraman tipi özelliklerini taşır. Kahramanın esas meşguliyeti toplum içinde meydana gelmiş olan kaosu kozmosa dönüştürmek, bozulmuş olan adaleti tekrar tesis etmektir (Aça, 2000:8-10). Bu bakımdan destan kahramanın doğumu, erginleşmesi ve ölümü, ait olduğu toplumun kaderiyle yakından ilişkilidir. Aynı zamanda destan kahramanı milletin menfaatlerini her şeyin üzerinde gören bir "ülkü adamı" vazifesini ifa eder. Merkezi kahramanın "ülkü"süne ulaşmasında ve düşmanlarıyla olan epik macerasında yalnız olmadığı, yanında her zaman kendisine yardım eden kahramanların olduğu görülür.

Türk destanlarında merkezi kahramanın doğumundan ölümüne kadar hayatının her safhasında yanında olan ve destanın olay örgüsüne müdahalede bulunan müspet veya menfi hususiyetlere sahip yardımcı tip grubu mevcuttur. Söz konusu yardımcı tipler, destan kahramanın epik macerasında belli bir işlevi icra eden ve destanın bütün epizotlarında yer alan tipolojik unsurlardır. Merkezi kahraman, yardımcı tiplerin yardımı olmadan başarıya ulaşamaz veya başarısı ancak belli bir seviyede kalır. Başka bir ifadeyle, kahramanın bütün eylemleri, yardımcı tiplerin sayesinde amacına ulaştığı söylenebilir. Söz konusu yardımcı tiplerin bir grubunu da kadın kahramanlar teşkil eder. Anne, eş veya kız çocuk vb. rollerde destanlarda yer alan kadınlar, vakalarda erkek kahramanlar kadar ön planda olmamakla beraber, merkezi kahramanın epik yolculuğundaki konumları ve işlevleri itibarıyla destandaki tip hiyerarşisinde önemli bir yer işgal ederler.

Bu makalede, Kırgız Türklerinin destancılık geleneğinin yaratmalarından biri olan Er Soltonoy destanındaki kadın kahramanların ailedeki ve karşı cins karşısındaki rolleri, işlevleri esas alınarak incelenmeye çalışılmıştır. İlk olarak destanın teşekkül ettiği gelenek ve genel özellikleri hakkında bilgiler verilmiş, daha sonra destanda yer alan kadın kahramanlar çeşitli hususiyetleri açısından belli bir sınıflandırılmaya tabi tutularak incelenip değerlendirilmeye çalışılmıştır.¹

¹ Bu çalışmadaki kadın kahramanların muhtelif hususiyetlerine göre yapılan sınıflandırma, Asuman Güneş'in Oğuz grubu kahramanlık destanlarında yer alan kadınların hususiyetlerine göre yaptığı sınıflandırmadan hareket edilerek

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

1.Kırgız Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı

Kırgız Türklerinin sözlü edebiyat geleneğinde destan türüne ait anlatıların sayısı oldukça fazla bir yer işgal eder. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarından itibaren ÇokanVelihanov ve Wilhelm Radloff gibi araştırmacılar tarafından Türkistan sahasında icracılardan derlenmeye başlanan Kırgız destanları, Kırgız sözlü kültür geleneğinin en zengin ve gelişmiş türünü teşkil eder. Epepe seviyesine ulaşmış, dünyanın en büyük epik anlatılarından biri olarak kabul edilen ve Kırgız Türklerinin milli kimliğini en iyi ifade eden yaratmalardan olan Manas destanı, Kırgız destancılık geleneğinin zirve eseridir. Söz konusu eserin sahip olduğu zenginliğin neticesinde hem Kırgızistan'da hem de Kırgızistan dışında Kırgız halk edebiyatını temel alan çalışmalarda destan türüne ait eserlerin üzerinde en yoğun çalışmalar yapıldığı tür olmasını beraberinde getirmiştir.(Çeribaş, 2011:6, Kayıpov, 2005:15; ME. I, 1995:428).

Araştırmacılar tarafından Kırgız destanları muhteva ve şekil özellikleri bakımından birçok gruba ayrılmıştır. Klasik tasnife göre, destanlar, hacimleri esas alınmak suretiyle *çoñ epostor* (büyük destanlar) ve *kence epostor* (küçük destanlar) şeklinde tasnif edilmiştir (Çeribaş, 2011:6-7; Temur, 2012:25, Kayıpov,2005:16, KAT, I.Tom, 2004:471). Bu tasnife göre Manas, Semetey, Seytek destanlarından oluşan üçleme *çoñ epostor*, Kurmanbek, Canıl Mirza, Er Tabıldı, Er Töştük, Kococaş, Olcoboy menen Kişimcan, Cayış-Bayış gibi destanlar *kence epostor* olarak kabul edilmiştir (Çeribaş, 2011:7; Yılmaz, 1999:2; Taştemiroy vd., 1973:285)).

Kırgız Türklerinin destancılık geleneğine dair yapılan araştırmalarda daha ziyade Manas destanı merkezli çalışmalar yapılmıştır. Kence epos olarak kabul gören, fakat hacimce pek de kısa olmayan (Er Soltonoy destanının orijinal metninin manzum kısmı 16.190 mısradan, mensur kısmı ise 5.610 satırdan müteşekkildir) destanlar üzerinde bazı çalışmalar yapılmış olmasına mukabil, Manas destanı üzerinde yapılmış çalışmaların seviyesinde değildir. Er Soltonoy destanının halk ve bilim adamları nezdinde yeterince tanınmaması ve destan metninin daha yakın bir zamanda tespit edilmiş olması sebebiyle destan üzerinde yapılmış çalışmaların sayısını etkilemiştir (Çeribaş, 2011:50).

Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden Er Soltonoy destanı, Kırgız cazgıç² akınlarından Süyorkul Abdrahmanov tarafından 1947-1951 yılları arasında nazma dökülmüştür (KAT, III Tom, 2002:218). Destan, Kırgız-Kalmuk³ savaşlarını konu edinen tarihi dönem Kırgız destanlarındandır. Destan kahramanları Colbars Han'ın evlatları Temir Han, Bolot Han ile kırk yiğidinden Er Soltonoy ve Er Şabek adlı kahramanların maceraları, eserin temel vaka örgüsünü teşkil eder (Çeribaş; 2011:56). Destan üzerinde doktora çalışması yapan Mehmet Çeribaş'a (2011:56) göre destan, iki tabakadan meydana gelen vakaları ihtiva eder; Temir Han ile Bolot Han'ın maceralarını, kahramanlıklarını anlatan destanın ilk bölümü Dede Korkut, Alpamış, Alıp Manaş, Köroğlu, Yusuf Bey-Ahmet Bey gibi epik anlatıların anlatıldığı muhitlerden etkilenecek teşekkül etmiş, Er Soltonoy, Şabek, Berdike Bahadır ve kırk yiğidin maceralarını anlatan bölümler ise, halk anlatılarının varyantlaşma kuralına uygun olarak çekirdek vakaya sonradan ilave edilmiştir. Buna

oluşturulmuştur. Detaylı bilgi için bk. Asuman Güneş, *Oğuz Grubu Kahramanlık Destanlarında Kadın*, Berikan Yayınevi, 2012.

²Cazgıç akın terimi, Kırgız Türkleri arasında XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu terim Kırgız edebiyatında Türk edebiyatındaki "kalem şuarası"nın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Cazgıç akın kavramı, şiir tarzında sanat eserlerini kaleme alan ve her tipteki türkü ve onun türünü yazan şair anlamına gelmektedir. Kırgızlar arasında destan kaleme alan şairlere de bu ad verilmektedir (Çeribaş, 2012b:31).

³Kendilerini "Oyrot diye ifade eden, Türkler tarafından ise Kalmuk/Kalmak olarak adlandırılan Kalmuklar, bir Moğol kavmidir. XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında Kalmuklar ile Türkistan sahasındaki Türk toplulukları arasındaki çatışmalar, Türk destanlarına yansımış ve Kalmuklar, Türkistan sahasında teşekkül eden destanlardaki ortak merkezi düşman tipini oluşturmuştur. Kalmuklar hakkında daha detaylı bilgi için bk. W.Barthold. "Kalmuklar", *IA*, VI, 140-141; Jean Paul Roux, *Orta Asya, Tarih ve Uygurluk*, Kabcacı Yayınevi, ss.349-352

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

göre destanın ilk bölümünde anlatılan vakalar, XVIII. yüzyıldan önce, ikinci bölüm ise XVIII. yüzyılın sonrasındaki vakalara bağlı olarak teşekkül etmiştir.

Söz konusu destan hakkındaki ilk çalışma, 1959 yılında Frunze’de (günümüzde Bişkek) Saparbek Zakirov tarafından yapılmıştır. Eserin ikinci baskısı, 2002 yılında Kırgızistan’da “El Adabıyatı Seriyası”nın XVI. cildi olarak Abdıldacan Akmataliyev tarafından hazırlanmıştır (Akmataliyev, 2002). Türkiye’de destan üzerinde en kapsamlı çalışma Mehmet Çeribaş tarafından yapılan doktora tezidir (Çeribaş, 2010). Yazar çalışmasında söz konusu destanın anlatıcısı Süyorkul Abdrahmanov’un kendi el yazısıyla yazdığı ve Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde muhafaza edilen el yazma nüshayı esas almıştır. 2002 yılında Abdıldacan Akmataliyev tarafından hazırlanan ve yalnızca metin neşrinden ibaret olan eser, Türk Dil Kurumu’nun “Destan Projesi” kapsamında Türkiye Türkçesine aktararak yayımlanmıştır (Akmataliyev vd. 2010). Söz konusu yayımlanan eserler, muhtelif cephelerinden mukayese edildiği takdirde her baskıda destanın hacmi ve vaka örgüsünde birtakım farklılıklarının olduğu ve bazı ideolojik müdahalelere maruz kaldığı görülmüştür⁴.

Destanlarda Kadın Kahramanlar

Destan, masal, hikâye, efsane vb. sözlü kültür ürünleri topluma ait kolektif düşünceyi, ahlaki değerleri, zihni kabulleri bünyesinde taşıyarak kültürel kimliği ifade ederler. Zira toplumun duygu, düşünce ve halk zevkinin yansıması olan sözlü kültür ürünleri nesilden nesile aktarılmasıyla Türk kültürel kimliğinin teşekkülünde önemli rol oynamıştır (Özkan, 2009:240).

Sözlü ve yazılı geleneğin ürünlerinde takdim edilen kahramanlar, eserin anlatıldığı dönemin sosyal, kültürel, ahlaki yapısını aksettirirler. Zira edebî eser, içinde doğduğu ve anlatıldığı devirin bir ürünüdür. Bu itibarla her edebî eser, ait olduğu dönemin sosyal ve kültürel zemininden bağımsız bir şekilde tasavvur edilemez. Edebî eseri meydana getiren toplum, kendi inanç ve ahlak nizamını, dünyayı algılama biçimini idealize edilmiş olarak müspet ve menfi kahramanlar aracılığıyla ifade eder. Sözlü kültür ürünlerinden olan destan türünde de bu şeklideki bir yanımsa söz konusudur. Değişen hayat tarzı ve buna bağlı olarak meydana gelen yeni ihtiyaçlar ve kabuller, toplumda sürekli bir değişimin oluşmasına neden olur. Bu süreçte kadınların toplumsal hayattaki görev ve sorumlulukları, toplumun kadına bakışı değişime maruz kalır. Bu değişim tabii olarak sözlü edebiyat ürünlerine de yansır (Güneş, 2012:25).

Türk destanlarında genellikle merkezi kahraman erkekler tarafından temsil edilir. Destanlarda yer alan kadın kahramanlar, erkek destan kahramanlar kadar ön planda olmasalar da destanda belli rolleri ve işlevleri icra eden tipolojik özelliklere sahiptir. Destanlarda kadına olan bakış açısı, kadının toplumsal hayattaki rolü ve işlevi, erkek-kadın ilişkisinin genel hususiyetleri,

⁴Sovyetler Birliği’nde 1950’li yıllarda muhtelif Türk topluluklarına ait destanların milliyetçi ve İslamcı fikirlerin esaslarını taşıdığı ve Sovyet değerlerine aykırı unsurların bulunduğu gerekçesiyle Dede Korkut, Manas, Alpamış, Köroğlu gibi epope niteliği kazanmış destanlara karalama kampanyası yürütülmüştür. Bu şekilde takip edilen politikanın sonucunda, söz konusu destanlar, Sovyet değerlerine uyumlu hale getirme iddiasıyla yayımlanmaları denetime tabi tutulmuş, içerisinde barındırdığı bazı kelime ve düşünceler sansüre uğramıştır. Örneğin, Kırgızistan’da Manas destanı, Pantürkist ve Panislamist olduğu iddiasıyla 1952’de tertip edilen “Manas Konferansı”nın sonucunda destanın çeşitli varyantlarından oluşan ve rejimin değerlerine uyumlu “Kurama” varyantı hazırlanmıştır. Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. “Nezir Temur, *Folklor ve İdeoloji Folklor ve İdeoloji (Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan’da Folklor Politikaları ve Çalışmaları 1917-1958)*, TKAE Yay., Ank., 2011, s.146-204”. Aynı şekilde Er Soltonoy destanı da ideolojik müdahale ve tahrifatlara uğramıştır. Destanın Kırgızistan’da yapılan 1959 ve 2002 baskıları, eserin el yazma nüshasından hacim, fikri yapı, söz varlığı ve ses hususiyetleri bakımından tamamen farklılık arz etmektedir. Örneğin Mehmet Çeribaş’ın tespitlerine göre, Süyorkul Abdrahmanov’un tarafından kaleme alınan el yazma nüsha 16.960 mısradan müteşekkildir. Fakat destanın 1959 ve 2002 yıllarında yapılan baskılarının el yazma nüsha karşılaştırıldığında aynı hacimde olmadığı görülür. Destan üzerinde yapılan müdahaleler ve tahrifatlar için bk. Mehmet Çeribaş, “Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan’da Folklor Çalışmalarında İdeolojik Yaklaşımlar: Er Soltonoy Destanı Örneği” *Turkish Studies*, Volume 7/1 Winter 2012, p.753-780.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

toplumun hayat tarzının ve kültür dairesinin biçimlendirdiği sosyoekonomik koşullar, kültüre ait kabuller ve değerlerler, kolektif zihniyetin meydana getirdiği dünya görüşü ile yakından ilişkilidir. Atlı-göçebe hayat tarzının hüküm sürdüğü toplumlarda kadının aile ve toplum içindeki yeri son derece etkindir. Göçebe kültürde kadın ailesine ve toplumu karşı birçok yönden sorumludur. Hareketin esas olduğu, her an düşmanla savaşıma tehlikesinin var olduğu hayat tarzında kadınlar, tıpkı erkek bir alp gibi ata binen, kılıç kuşanan ve gerektiğinde eşiyle beraber cenk eden bir kadın tipi olarak idealize edilir (Kaplan, 1976:41-42). İslam dininin kabulü ve yerleşik kültür hayat tarzına geçişle birlikte kadının toplumsal yaşamdaki konumunun ve rolünün daha sınırlı bir hale geldiğini söylemek mümkündür (Kaplan, 1976:41, Günay, 2000:4, Çobanoğlu, 2001:134). Erkek egemenliğini daha kuvvetli bir hale getiren yerleşik kültürün yansıtıldığı destanlarda kadın kahramanlar, kahramanlık vasıflarını tam olarak kaybetmeseler de, göçebe hayatın meydana getirdiği savaşçı kadın tipinin özelliklerini de göstermezler. Annelik ve eşlik vazifelerinin çizdiği sınırlar dâhilinde bir role sahip olan kadın kahramanların destanlardaki yansımaları da toplumsal yapının ve kültürel değişimin etkisi altındadır.

Toplumsal hayatın ve bilhassa aile kurumunun kurucu üyelerinden olan ve bir sosyal varlık olarak nitelendirilen kadınların sosyal hayatta cinsiyet temelli iş bölümü neticesinde üstlendikleri roller, cemiyet içerisindeki işlevleri, toplum ve karşı cins karşısındaki konumunun belirlenmesinde sözlü kültür ürünleri bize değerli malzemeler sunmaktadır. Bu bakımdan destanlarda yer alan kadın kahramanlar üzerinde ulaşacağımız hüküm ve tespitler, toplumun kadına dair bakış açısını ve sosyal ve kültürel zemindeki algıyı tespit edebilmemize imkân sağlar.

Er Soltonoy Destanında Kadın Kahramanlar

Türk destanlarında merkezi kahraman genellikle erkekler tarafından temsil edilmesine rağmen, bazı destanlarda kadın kahramanların merkezi kahraman olarak rol aldıkları görülmektedir. Kırgızların Canıl Mirza, Hakasların Altın Arığ, Uygurların Nözügüm gibi destanlarında merkezi kahraman kadındır. Örneğin, anaerki dönemin bir verimi olduğu düşünülen Hakasların Altın Arığ destanında merkezi kahraman Altın Arığ, hayatı boyunca evlenmeyen, halkı için düşmanlarla çeşitli mücadelelere girişen son derece kudretli bir alp kız olarak takdim edilir (Özkan, 1997:9-11).

Çalışmamızda esas aldığımız Er Soltonoy destanında ise kadın kahramanlar daha sınırlı rollerde ve pasif karakterlerde karşımıza çıkmaktadır. Atlı-göçebe hayat tarzı ile yerleşik kültürün getirdiği unsurları bir arada görebildiğimiz destanda ataerki yapının güçlü olması, kadın kahramanların hareketlerini biçimlendirmiştir. Fakat destanda yer alan kadın kahramanlar son derece savaşçı ve cesur bir alp kız özellikleri göstermemekle beraber, yalnızca ev içi rollerde karşımıza çıkan ve karşı cinsiyet algısında sadece estetik hüviyette değerlendirilen tipler de değildir. Destan kahramanı olan eşine gerekli hallerde ikazlarda bulunan, son derece akıllı ve güçlü karakterli kadınlar vardır. Ayrıca devletin mühim vazifelerinden sayılan ve çoğunlukla erkekler tarafından icra edilen casusluk görevlerinde kadın casuslardan da yararlanması, destandaki kadınların son derece pasif karakterde ve rollerde olmadığına işaret eder.

Er Soltonoy destanında yer alan kadın kahramanların üstlendikleri roller ve işlevler açısından incelenmesi Kırgız toplumunun kadına olan algıyı tespit edilmesi açısından önemli veriler sağlamaktadır. Destanda yer alan kadın kahramanları, anne, eş olarak kadın, eş seçimi ve evlilik, hizmetçi, casus kadınlar başlıklarında değerlendirmek mümkündür.

ANNE

Kahramanların Annelerinden Ayrılması:

Erkek aile reislerinin otoritesinin şekillendirdiği ataerki toplumların ürünü olan destanlarda annelerin aktif bir role ve konuma sahip olmadığı görülür. Toplum tarafından anneden beklenen en önemli vazife, annenin savaşçı topluluğa üye kabul edilebilecek vasıflara sahip bir

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

erkek çocuk dünyaya getirmesidir. Çocuk doğurma yetisinden yoksun kadınlar, Tanrı'nın gazabına uğradığına inanılır ve toplum tarafından her zaman lanetlenir.

Türk destan kahramanlarının doğumu, gelişim ve büyüme süreci, sıradan insanlardan farklıdır. Aynı şekilde kahramanı sıradan insanlardan farklı kılan üstün özelliklerle teçhiz edilmiş yetenekleri vardır. Destan kahramanlarının hızlı bir şekilde erginleşmesi, mensubu olduğu topluluğun üyesi olarak düşmanlarla mücadele etmesi, kendisini ispatlamanın ve milletini bir tehlikeden kurtarma arzusundan ileri gelir (Güneş, 2012:27).

Destan kahramanı, toplum içinde gerçek üyeliğe kavuşana kadar, anne ve babasının kontrolü ve gözetimi altındadır. Çocuğun anne karnında ve doğumdan itibaren anne ile kurduğu yakın ilişki, hayat boyu devam eder. Fakat çocuğun toplumun bir üyesi olarak erginleşmesi ile anneye duyulan bağlılık azalır. Başka bir ifadeyle, çocuğun toplum içinde birey kimliği kazanması, kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılaması ve bağımsız olarak hareket edebilmesi, anneye olan tabiiyeti ortadan kaldırır. Kahraman, destan mantığı gereği anneye duyulan bağımlılıktan hızlı bir şekilde kurtulmak mecburiyetindedir. Çünkü kahraman, mensubu olduğu toplum içindeki huzursuzluğu gidermek ve düşmanlara karşı mücadele etmekle vazifelidir. Bu itibarla toplum tarafından kendisine yüklenen vazifeyi yerine getirmek amacıyla destan kahramanı çok hızlı bir biçimde gelişir, büyür ve "alp" vasfına kavuşur. Kahramanın annesinden ayrılması, ona duyduğu sevgiyi ve bağlılığı azaltmaz, aksine anneye her zaman hürmet gösterilir.

Er Soltonoy destanının merkezi kahramanları Temir Han ile Bolot Han'ın erginleşme süreci de fevkalade bir şekilde cereyan eder. Kahramanların fiziki ve manevi gelişimlerini kısa bir sürede tamamladıkları görülür. Temir Han doğduktan yirmi gün sonra güler, üç aylıkken emeklemeye, beş aylıkken yürümeye başlar. Dokuz aylık olduğunda konuşur ve zekâsı on yaşındaki çocuğun zekâsına eşit bir seviyeye ulaşır. Temir Han dört yaşına geldiğinde ise ır/şiiir söylemeye ve kopuz çalmaya başlar. Bolot Han'ın büyümesi/erginleşmesi ağabeyinden daha fevkalade olur. Bolot Han tıpkı ağabeyi gibi kısa bir zaman zarfında yürümeye ve konuşmaya başlar. Ağabeyi Temir Han'ın kopuzuyla ır/şiiir terenüm eder. Temir Han ve Bolot Han, okulda eğitim görerek Arap, Kalmuk, Çin dillerini ve başka dört dili⁵ çok iyi bir şekilde öğrenirler. Böylece destan kahramanları, gelişim süreçlerini hızlı bir şekilde tamamlayarak, toplum tarafından kendilerine biçilen görev ve sorumluluğa hazır bir hâle gelirler (Çeribaş, 2011:179-182).

Anneye Saygı ve İtaat

Türk destanlarında kahramanların, anne ve babalarına karşı sonsuz bir saygı ve itaat içinde oldukları görülür. Anne ve babanın rızası alınmadan yapılan işten hayır gelmez. Türk aile yapısının sağlamlığına ve aileyi meydana getiren bireylerin karşılıklı değerlerine işaret eden bu hususiyete, birçok epik anlatmada rastlanır. Mensubu olduğu toplumu karşı gelişen tehlikeleri bertaraf etmek veya düşmanlardan intikam almak amacıyla sefere hazırlanan destan kahramanı, babasının ve bilhassa annenin rızasını ve duasını almak zorundadır.

İncelediğimiz Er Soltonoy destanında da anneye karşı duyulan saygı ve itaatin, onun rızasının almanın önemini yansıtan hususlara rastlarız. Temir Han ve Bolot Han on üç yıl süren Kalmuk esaretinden kurtulup, tahtlarına kavuştuktan sonra Kalmuk zindanında kalan arkadaşları

⁵ Türk destancılık geleneğinde merkezi kahramanların manevi gelişimlerinden çok maddi (fiziksel) gelişimlerine vurgu yapılır. Fakat burada dil becerisi ile ilgili de özel bir vurgu olduğu görülmektedir. Mehmet Çeribaş, söz konusu vurgunun destanı nazma aktaran şair SüyörkulAbdrahmanov tarafından esere yerleştirildiği, destancının yaşadığı dönemdeki çağdaş Kırgız tipinin destan kahramanlarına yüklediği özellikler olduğu kanaatindedir (Çeribaş, 2011:48). Abdrahmanov'un yaşadığı devir dikkate alındığında, o dönem Rusça öğrenmenin önemi ortaya çıkmış, daha doğrusu Sovyetler döneminde Rusça bilmeyenlere itibar edilmediği için, Rusça veya başka bir dil bilmek itibar kazanmanın yolu olarak görülmüştür. Söz konusu dil becerisiyle ilgili bilgi, destancılık geleneğimizde olmasa da destanlarında varlığına şahit olduğumuz "toplumsal beklentinin vurgulanması" düşüncesine temel teşkil etmesi açısından da dikkate değerdir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Moldo Nakış'ı kurtarmak için Kalmuk yurduna sefere çıkmak isterler. Anneleri Gülaypa ve Temir Han'ın eşi Orolhan, kahramanların yokluğunda tekrar kötü hadiselerin vuku bulacağından ve kahramanların öldürülmesinden endişe ederek bu isteğe şiddetle karşı çıkarlar. Temir Han ve Bolot Han, anneleri Gülaypa'yı ikna edemezler. Satar Tapan adlı Colbors Han'ın yakın akrabası olan bir kimseyi yollamak suretiyle anneleri ikna edilir. Böylece annenin rızasının alınmasıyla sefer hazırlıkları başlar (Çeribaş, 2011:345-349).

2.EŞ OLARAK KADIN

2.1. Yardımcı Kadınlar/Yol Gösterici Kadınlar

Türk destanlarında kadınlar, eşlerine her zaman yardımcı olan, muhtemel tehlikeler karşısında onu uyaran ve ona ne yapması gerektiği söyleyen bir bilge kadın tipi özellikleri taşırlar. Eşlerine her hususta yardım etmeyi kendilerine görev addeden kadınlar, destan kahramanının her türlü müşkülünü çözmek için uyarılarda ve tavsiyelerde bulunurlar.

Er Soltonoy destanında eşine tavsiyelerde ve uyarılarda bulunan kadın kahraman Temir Han'ın eşi Orolhan'dır. Orolhan destan metninde güzellik vasfından ziyade zekâsını ve aklını kullanmak suretiyle eşini güç durumlarda uyaran ve ona yol gösteren bir hüviyet içinde görünür. Başka bir ifadeyle Orolhan, sadece fiziksel özellikleriyle ön planda olan bir kadın tipi görünümü arz etmez. O adeta destan kahramanı Temir Han'ın gizli veziri, müşaviri gibi hareket eder. Hatta bu gizlilik destanın sonunda ortadan kalkar ve Temir Han'ın Kalmuklara karşı sefere çıkarken vekil olarak hanlığa KaratalKariya'yı getirir ve eşi Orolhan'ı da birinci veziri yapar (Çeribaş, 2011:377).

Kalmuklara mensup Orolhan, Temir Han'ın eşi olmadan evvel, Kalmuk hanları Cediger Han'a ve Tülömöt Han'a ayrı ayrı aşk mektupları gönderir. Orolhan'ın takip ettiği ince siyasetinin neticesinde Kalmuk hanlarının birbirlerine düşman olmalarına ve Kırgızların düşmanları karşısında güçlenmesini, savaş hazırlığı için zaman kazandırmasını sağlaması gibi kazanımlar elde etmesine ve stratejik üstünlüğü ele geçirmesine imkân verir (Çeribaş, 2011:223-224).

Destanın takip eden kısımlarında destan kahramanı Temir Han'ın eşi konumuna yükselen Orolhan'ın eşini muhtemel tehlikelere karşı uyardığı görülür. Kalmukların casusu Maldıbek'in hilelerine aldanan ve onun bir casus olduğunu anlayamayan eşi Temir Han ile Bolot Han'ın Maldıbek ile buluşacakları gece bir rüya görür. Rüyasını kahramanlara Maldıbek tarafından zarar verileceği şeklinde yoran Orolhan, Kartal Kariya'nın oğlu Arstanbek vasıtasıyla Temir Han'ı tehlikeyi haber veren rüyasını dikkate almasını, Maldıbek'e karşı daha ihtiyatlı hareket etmesini söyleyerek eşini uyarır (Çeribaş, 2011:275-276).

Destanın müteakip epizotlarında Orolhan bu kez farklı bir şekilde eşine yardımcı olur. Düşman Kalmuklar tarafından esaret altına alınan destan kahramanları Temir Han ile Bolot Han'a eğittiği alacakargaların vasıtasıyla kahramanların yurtlarından haberdar olmasını sağlar.(Çeribaş, 2011:316-317). Böylece destan kahramanları, Kalmuk zindanında kaldıkları müddetçe zihinlerini kurcalayan, esarete düşmelerinin neticesinde yurtlarının, ailelerinin akıbeti hususundaki meraklarını bu mektup sayesinde gidererek psikolojik yönden bir rahatlama yaşarlar.

Destan kahramanlarına yardımcı olan kadınlardan biri de annesi Kırgız olan Turan Bahadır'ın yeğeni Akiypa'dır. Akiypa, destanın merkezi kahramanları Temir Han ile Bolot Han'ın Kalmuk zindanlarındaki esaretlerinde kahramanların yemek, elbise ve diğer ihtiyaçlarının karışlanmasına yardım eder. Akiypa'nın kahramanlara olan bu yakın ilgisi, yanlış anlaşılmalara da sebebiyet verir. Moldo Nakış, Akiypa'nın zindan sık sık gelmesini, kendisine duyulan aşkın sebebi olarak görür (Çeribaş, 2011:314-315). Fakat Akiypa, Temir Han ile Bolot Han'dan birini sevdiğini söyleyerek Moldo Nakış'ın yorumunu asılsız kılar. Daha sonra Temir Han ile şair Şırgıy'ın

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

atışması sırasında Temir Han, Akiypa'nın hamile olduğunu söyleyerek onunla olan münasebetini ifade eder (Çeribaş, 2011:328).

2.2. Erkeğin Kadın Karşısındaki Gururu

Türk destanlarında otoriteyi ellerinde bulunduran erkek kahramanlar, kimi olaylarda erkeklik gururunun tesiriyle kadınlarını uyarılarını, nasihatlerini dinlemeyip, kadın aklını küçümsedikleri görülür. Fakat annesinin veya eşinin uyarılarını dikkate almayan destan kahramanlarının işleri rast gitmez, başlarına türlü türlü belalar, felaketler gelir. Burada destan metinleri aracılığıyla dinleyicilere kadın erkek ilişkisinin nasıl olması gerektiği, kadının fiziksel ve ruhsal hususiyetlerinin aşağı görülmemesi, erkeklerin kadınların üzerinde sonsuz bir üstünlük iddiasında bulunamayacağını ve kadınlar tarafından yapılan uyarıların, nasihatlerin her zaman önemsenmesi gerektiği gibi gizli mesajlar verilir.

Er Soltonoy destanında da erkek kahramanlarının kadınların uyarılarını dikkate alınmadığı takdirde başlarına felaketler geldiği, bir tür kaosa yol açtığını görmekteyiz. Orolhan, bir gece gördüğü rüya sonucunda düşman Kalmuklar arasından gelip hızlı bir şekilde eşi Temir Han'ın güvenini kazanan Maldıbek'in Temir Han ile Bolot Han'a zarar vereceğini, Kartal Kariya'nın oğlu Arstanbek vasıtasıyla Temir Han'ı uyarır ve Maldıbek hususunda dikkatli olmasını ister. Buna karşılık Temir Han, eşinin bu uyarısını hoş görmez ve Orolhan'a karşı sert bir tavır takınır. Temir Han, Orolhan'a "Sen peygamber misin, evliya mısın, Maldıbek'ten ne kötülük gördün?" gibi sorularla eşi Orolhan'a karşı çıkar ve "Kadının sözünü it alsın!" diyerek onu küçümser. Fakat eşi Orolhan'ın uyarısını dikkate almayan Temir Han ve Bolot Han, Kalmuk casusu Maldıbek'in hilesi sonucunda düşman Kalmukların eline esir düşerler (Çeribaş, 2011:274-280).

3. EŞ SEÇİMİ VE EVLİLİK

3.1. Erkeklerin Evleneceği Kızda Aradığı Özellikler

İnsan hayatının doğumdan sonra ikinci geçiş dönemi olarak kabul edilen ve kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturan evlilik olayı (Örnek, 1995:185), destanlarda da erkek kahramanların erginleşmesi sürecinde ve toplum tarafından gerçek üyeliğe kabulünde önemli bir geçiş devresini teşkil eder. Kahramanın evleneceği kızda aradığı özellikler, destanların tespit edildiği dönemin kültürel ve sosyal yapısına bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Sürekli bir hareket halinde ve her an düşmanla savaşma endişesi içinde olan atlı-göçebe hayat tarzının hâkim olduğu toplumların epik anlatılarında erkek kahramanlar, tıpkı erkek bir alp gibi düşmanlarla üstün bir şekilde savaşabilen, silah aletlerini mahir bir şekilde kullanabilen ve kocasının yokluğunda var olan düzeni başarılı bir şekilde koruma kudretine sahip muharip kızları tercih ettikleri görülmektedir. Daha farklı sosyoekonomik şartları ve hayat tarzını içeren yerleşik düzenin tesiriyle teşekkül eden epik anlatılarda ise; erkek kahramanların eş seçimindeki ölçütlerinde değişime uğradığına şahit oluruz. Artık erkek kahramanlar tarafından eş seçiminde aranan ölçütlerin merkezinde savaşçılık meziyetinden ziyade güzellik vasfının ön planda olduğu görülür.

İncelenen destan metninde de böyle bir anlayışın tezahürleriyle karşılaşmaktayız. Colbors Han, muhtelif vakalardan ve sınavlardan sonra alp vasfını kazanan evlatları Temir Han ile Bolot Han'ı evlendirmek istediğini söyler. Temir Han, düşman Kalmukların en güzel kızını alacağını söyleyerek babasının isteğini geri çevirir (Çeribaş, 2011:223). Temir Han'ın eş seçiminde riayet ettiği ölçütlerin başında güzellik vasfının ön planda olmasının yanı sıra düşman Kalmuklardan kız almak istemesi, birçok Türk boyunda ve Kırgızların evlenme geleneklerinde görünen egzogami

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

kuralı ile yakından ilişkilidir.⁶ Aynı husus Manas destanında da görülmektedir. Kahraman Manas, babası Cakıp Han'ın bulduğu ve başka bir boya mensup olan Temir Han'ın kızı Kanıkey ile evlenir (Radloff, 1995:70-90). Er Soltonoy destanının diğer merkezi kahramanı Bolot Han'ın ağabeyi gibi bir isteğine rastlanmaz. O, babasının uygun gördüğü Kögöy Han'ın yedi yaşındaki güzelliğiyle meşhur olan Pahtıhan ile nişanlanır (Çeribaş:2011:223). Bolot Han'ın da eş seçiminde riayet edilen ölçüt güzellik vasfıdır. Fakat aynı zamanda Pahtıhan'ın Kırgız hanlarından Kögöy Han'ın kızı olması sebebiyle eş seçiminde dikkat edilen hususlardan birisi de “soylu bir aileye mensup olma” vasfı olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.Kızların Evleneceği Erkekte Aradığı Özellikler

Türk destanlarında kadın kahramanların eş seçimi, destanın yansıtıldığı toplumsal yapının özelliklerine göre farklılık gösterir. Kadın kahramanların daha savaşçı bir hüviyet içinde yer aldıkları destanlarda gelin adayları, evleneceği erkeği birtakım sınavlarla karakterini, savaşçılığını veya kahramanlığını denediği, başka bir ifadeyle o dönem itibar edilen vasıflara sahip olup olmadığını sınavdığı görülmektedir. Fakat sosyokültürel yapının değişmesi ve erkek iktidarının kadınlar üzerinde daha güçlü olmasıyla birlikte kadın kahramanların eş seçiminde kendi bireysel tercihlerinin dışında evlendiklerine rastlanmaktadır. Artık, kızların kiminle evleneceklerini babalarının veya ağabeylerinin tercihlerinin etkili olduklarına şahit olunur.

Er Soltonoy destanında da kadın kahramanların bağlı buldukları toplumsal yapının etkisiyle kahramanlık, yiğitlik gibi dönemin yüceltilen vasıflara sahip olan erkekleri tercih ettiklerine rastlanmaktadır. Düşman Kalmuklara mensup olan Orolhan, Kırgızların meşhur bahadırı Temir Han'ı sevmektedir. Temir Han'ın Kalmuk yurduna ulaşan kahramanlığı, Orolhan'ın eş seçiminde tercih ettiği vasıf olmuştur (Çeribaş, 2011:223-230).

3.3.2. Aşk İçin Savaş

Türk destanlarında kahramanların düşmanla mücadele sebeplerinden birini de düşmanların en güzel kızını elde etme amacı oluşturur. Muhtevası kahramanlık olan ve mensubu olduğu topluma karşı gelişen tehditleri bertaraf etmek ve toplumda huzuru sağlamak amacını taşıyan merkezi kahramanlar, ferdi menfaatlerinden ziyade toplumun menfaatlerini ön planda tutan bir kimlik hususiyetleri etrafında görülürler. Kahraman, ancak toplumunun meseleleriyle meşgul olur, kendisinin istek ve arzuları varlığının esas amacını teşkil etmez. Bu hususiyetler içinde çizilen merkezi kahraman tipinin, sosyokültürel hayatın ve toplumsal yapının bazı değişimlere maruz kalmasıyla birlikte birtakım özellikleri de değişir. Yerleşik hayatın getirdiği muhtemel savaş sebeplerinden birini de kahramanın sevdiğini elde etme amacı teşkil eder. Destandan halk hikâyesine geçişin önemli özelliklerinden biri olan evlilik/aşk için yapılan savaşlar, kadın-erkek ilişkisinin farklı bir cephesini yansıtması bakımından önem arz eder.

Er Soltonoy destanının merkezi kahramanlarından Temir Han, düşman Kalmukların kızı Orolhan'ı kaçırmak için evlenir⁷. Bu hadise, Kalmuklar tarafından namus meselesi sayılarak Kırgız ve Kalmuk toplumları arasında yeni bir çatışmaya sebebiyet verir. (Çeribaş, 2011:223-255).

⁶ Eşini mensubu olduğu topluluğun dışından seçmesi esasına dayanan egzogami evliliği, muhtelif Türk boylarının evlilik hukukunda egemen olmuş bir evlilik düzenidir. Bazı araştırmacılar tarafından anaerkil toplum yapısının izlerini taşıdığına inanılan bu gelenek hakkında bk. Abdülkadir İnan, “Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri” *Makaleler ve İncelemeler*, 1. Cilt, TTK Yayınları, Ankara,1998, s.341-349.

⁷Kırgız Türkleri arasında yaygın evlilik çeşitlerinden biri de kız kaçırma türüdür. Günümüzde de yaygın olarak başvurulan evlilik türü olan kız kaçırma hadisesi iki şekilde cereyan eder. Birinci duruma göre karşılıklı olarak birbirlerini seven erkek ve kız, çeşitli nedenlerden dolayı ailelerinden evlilik onayı alamadıkları takdirde, erkek sevdiği kızın rızasıyla kız kaçırmak. Bu şekildeki evlilik türü gelenekte kabul görülen bir evlilik türüdür. Zira mutlulukları için böyle bir yolu tercih ettikleri gözüyle bakılır. Kız kaçırma hadisesinin ikinci türü ise zorla ve gizlice kız kaçırmadır. Sevdiği kızın rızasını almadan, ondan habersiz bir şekilde kız kaçıran genç, toplum tarafından eski adetleri devam

Destanın epizotlarında ayrıntılı bir biçimde işlenmese de, merkezi kahramanlar Temir Han ile Bolot Han'ın babaları Colbors Han'ın anneleri Gülaypa ile evlenmeleri yine bir savaş neticesinde olmuştur. Son derece akıllı ve tecrübeli, insanların iyiliğini veya kötülüğünü anlamakta mahir bir *sınçı*⁸ olan Tagay Han, Temir Han ile Bolot Han'ın kırk yiğidini sınıdığı Kalmuklardan gelen Maldıbek'in kendilerine düşmanlık beslediğini ve derhal öldürülmesi gerektiğini söyler (Çeribaş, 2011:268-269). Fakat Temir Han dayısının uyarısını dikkate almayarak dayısıyla tartışır.⁹ Yeğenlerinin bu hareketine darılan Tagay Han, kardeşi Kögöy Han'ın yanına gelir ve Colbors Han ile aralarındaki eski düşmanlığı hatırlatır. Gençliğinde Gülaypa'yı görüp seven Colbors Han, Gülaypa'yı babası Koyoş Han'dan birkaç defa istese de babası Gülaypa'yı vermez. Bunun üzerine Colbors Han, bir gün av sırasında tesadüf ettiği Koyoş Han'ı öldürür (Çeribaş, 2011:271).

3.4. Kaçarak/Kaçırarak Evlenme

Türk destanlarında ve halk hikâyelerinde karşılaşılan evlilik şekillerinden biri de kaçarak veya kaçırarak evlenmedir. Erkek otoritesinin güçlü hissedildiği toplumlarda kızların evleneceği erkeği seçmesinde babasının veya ağabeyinin tercihlerinin daha fazla rol oynadığı görülmektedir. Söz konusu evlilik şekli tarihten günümüze kadar farklı coğrafi sahalarda yaşayan muhtelif Türk boylarının hem atlı-göçebe hem yerleşik kültür hayatında rastlanmaktadır. Kızın babasının veya ağabeyinin baskısıyla sevmediği biriyle zorla evlendirilmek istenmesi sebebiyle gönül bağı bulunduğu birine kaçması veya yine aynı şekilde erkeğin sevdiği kızı kendisine verilmemesi durumunda kız kaçırması şeklindeki evlilik biçimi tarihten günümüze kadar aileler veya toplumlar arasında gerilimlere hatta savaşımlara neden olmuştur.

Er Soltonoy destanında da kaçarak veya kaçırarak evlenme şekli karşımıza çıkmaktadır. Düşman Kalmuklara mensup olan ve son derece güzel ve akıllı bir kız olarak tasvir edilen Orolhan, Kırgızların yiğitliğiyle meşhur Temir Han'a sevgisini ifade eden ve kendisini kaçırmasını istediği bir mektup gönderir. Temir Han, Orolhan'ın yazdığı mektuptan memnun olarak, Orolhan'ı kaçırmak için Kıyır Bahadır ve birkaç yiğidini Kalmuk yurduna gönderir. Kıyır Bahadır ve arkadaşları çeşitli zorluklardan sonra Orolhan'ı Kırgız yurduna Temir Han'ın yanına getirir. Temir Han'ın bu şekilde Orolhan'ı Kalmuklardan kaçırarak evlenmesi, Kalmuklar tarafından namus meselesi sayılır ve Kırgızlara savaş açılır (Çeribaş, 2011:223-229).

3.5. Görücü Usulü Evlilik

Çocuklarının evleneceği kişiyi ailelerinin seçmesi şeklinde tanımlanabilecek görücü usulü evlilik, farklı coğrafi sahalarda yaşayan muhtelif Türk topluluklarının evlilik geleneklerinde rastlanan ve geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettiren bir evlilik biçimidir. Aile içinde çocukların eş tercihinde özgür olmadığı, anne ve babasının takdiri ve onayının evleneceği kişinin

ettirmesinden dolayı ayıplanır. Bu şekildeki kız kaçırma olaylarına günümüzde Kırgızistan'da oldukça sık rastlanmaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, s.132-135

⁸Sınçı, kavramı, kâhin, danışman, insanların ve hayvanların kalitesini tayin eden, hakikati araştıran bilge kişi anlamında kullanılmıştır. Sınçı olarak addedilen kişilerin muhtelif Türk boylarının sözlü edebiyat metinlerine de yansımış, ilk sınıçların etrafında efsaneler teşekkül etmiştir. Kırgız Türklerinde de sınıçlık geleneği önemli bir yere sahiptir. Araştırmacıların tespitlerine göre, sınıçlar Kırgız Türklerinde aşıklik geleneğinin günümüzdeki temsilcileri olan akınların, bakışlardan sonraki en eski tipleridir. Kırgız Türklerindeki sınıçlık geleneği için bk. Nezir Temur, "Kırgız Türklerinde Sınıçlık Geleneği ve TolubaySınçı" *Bilig*, Güz/2004, S.31, s.179-193.

⁹Anaerkil Türk aile yapısında dayı, babaya göre daha güçlü bir konumdadır. Eski Türklerde yeğen potlacı geleneği ile günümüzde kullanılan "*dayısı olmak, dayılanmak*" gibi ifadelerin kökeninde ana hukukunun geçerli olduğu aile yapısının izleridir. Bu yapıda dayı otoriteyi temsil eder ve yeğenleri üzerinde birtakım hakları ve sorumlulukları vardır.(Yolcu, 2014:52-54). Destanda kahramanlarının dayılarını dinlememesi, ya da otoriteye başkaldırması bir tür kaosa sebebiyet verir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

belirlenmesinde etkili olduğu görücü usulü evlilik, daha ziyade kız çocuklarının evlenme sürecinde uygulanan bir evlilik türüdür. Ataerkil aile yapısının özelliklerini yansıtan söz konusu evlilik türü, dönürcü gönderilerek kızın istenmesi, başlık parası (kalın) gibi belli gelenekler ve pratikler dâhilinde icra edilir.

Er Soltonoy destanında da görücü usulü evlilik türüne rastlanılmaktadır. Kırgızların iki hanımın çocukları arasında bu şekilde bir evlilik biçimi olduğu görülür. Çocuklarının evlendirmek isteyen Colbors Han, büyük oğlu Temir Han'ın Kalmukların en güzel kızını almak niyetinde olduğunu söylemesi üzerine küçük oğlu Bolot Han'ı ile Kögöy Han'ın kızı Pahtıhan arasında söz kesilmesini ister ve veziri Kartal Kariya'yı Kögöy Han'a gönderir. Vezir Kartal Kariya, Kögöy Han'a varır ve Kalmuklardan alınan üç yüz savaş esiri çeyiz vererek kızını alır (Çeribaş, 2011:219).

3.6. Kız Vermek

3.6.1. Kızın Mükâfat veya Hediye Olarak Verilmesi

Türk destanlarında ve bilhassa masallarda hükümdarlar, padişahlar veya zengin beyler kendilerini tehdit eden düşmanlardan, olağanüstü yaratıklardan ya da belalardan korunmak amacıyla bu vazifeyi görececek kişilere kızlarını mükâfat olarak vereceklerini vaat ederler. Ayrıca destan kahramanları, muhtelif sebepler sonucunda kendi ulusuna veya toplumuna giren yiğitlere, topluma daha hızlı bir şekilde intibak etmesi ve aile düzenini kurması için çoğunlukla cariyelerden olan bir kızını hediye olarak verir. Kızın hiçbir şekilde fikri alınmadan tatbik edilen bir evlilik şekli olarak bu tür evlilik şekli, ataerkil toplum yapısının güçlü tesirinin bir tezahürüdür.

Er Soltonoy destanında da bu şekilde bir geleneğin sürdürüldüğüne rastlanılmıştır. Kalmukların güçlü hanı olarak tasvir edilen Uyul Han, bir gün rüyasında iki kaplan görür ve korkuyla vezirlerinden gördüğü rüyayı tabir etmelerini ister. Fakat hükümdarın gördüğü rüyayı tabir etmeye kimse cesaret edemez. O sırada son derece akıllı ve bilgili bir şekilde takdim edilen Moldo Nakış, hükümdarın isteği üzerine rüyayı tabir eder. Moldo Nakış'a göre hükümdarın rüyasında gördüğü iki kaplanın Kırgız bahadurları Temir Han ile Bolot Han olduğunu, ölümünün bu bahadurların elinden olacağını söyler. Bunun üzerine Uyul Han, yurdun dört tarafına fermanlar çıkararak, Kırgız bahadurları Temir Han ile Bolot Han'ı tutsak edip getiren kimseye, kızını Anarhan'ı, on cariyeye ve uşak, altı şehrin beyliğini vereceğini vaat eder. Uyul Han'ın çağrısını duyan Maldıbek adındaki fakir fakat zeki ve becerikli bir kişi, hükümdarın teklifini kabul eder ve türlü hileler neticesinde Temir Han ile Bolot Han'ı tutsak ederek Uyul Han'a getirir. Hükümdarın verdiği vazifeyi başarıyla yerine getiren Maldıbek, mükâfat olarak hükümdarın kızı Anarhan ile evlenir (Çeribaş, 2011:256-311). Bu motif, Dede Korkut'ta Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda da benzer bir şekildedir. On yıldır kendisinden haber alınmayan Bamsı Beyrek'in kanlı gömleğini bulan Yalançoğlu Yaltaçuk'a Beyrek'in nişanlısı Banı Çiçek hediye olarak verilir (Ergin, 2008:131-133).

Bir kızın mükâfat/hediye olarak verilmesine destanın başka epizotların da rastlanır. Kalmuklar tarafından Temir Han ile Bolot Han'ı esir etmekle görevli tayin edilen Maldıbek, muhtelif yalanlarla Temir Han ile Bolot Han'ın güvenini kazanır ve kendi yiğitlerinin arasına alarak ailesi kurmasını temin etmek için halkın arasından Beksuluu adlı kızını seçip, sınıçılara sınavtıktan sonra her türlü ihtiyacını karşılayarak Maldıbek ile evlendirir (Çeribaş, 2011:268). Destanın son epizotunda ise, bu şekildeki evlilik türüne farklı bir şekilde işlenir. Düşmanlarını yenip, toplumsal huzuru sağladıktan sonra tahtına oturan Temir Han, Kalmuk zindanlarında birlikte kaldıkları ve son derece hürmet ettikleri esaretten kurtardıkları Moldo Nakış ile babasının öldürülmesi suretiyle dul kalan annesi Gülaypa'yı evlendirir (Çeribaş, 2011:380).

4.YARDIMCI KADINLAR

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

4.1. Hizmetçi Kadınlar

Türk destanlarında kahramanların etrafında her zaman kader arkadaşları olarak yer alan kırk yiğidi mevcuttur. Kahraman, kırk yiğidi olmadan düşmanlarıyla olan mücadelesinde başarı kazanmasında sıkıntı çeker. Aynı şekilde merkezi kahramanın etrafındaki kırk yiğidin yanı sıra kadın kahramanların da maiyetinde cariyeleri, hizmetçileri bulunur. Soylu ve güzel olarak nitelendirilen bu kızlar, bağlı buldukları bey/hükümdar kızının her türlü ihtiyacını görmek ve her şartta kendisine hizmet etmekle yükümlüdürler.

Er Soltonoy destanında Temir Han'ın Kalmuk yurdundan kaçırarak evlendiği Orolhan'ın maiyetinde on beş kız hizmetçisi vardır. Dayısı Bay Toskulu, Orolhan'a ayrı bir ev açar ve eğlenmesi için şarkıcı, türkücü ve kopuzculardan seçilerek alınan on beş kızı verir. Temir Han'ın emriyle Kalmuk yurduna Orolhan'ı kaçırmak için gönderilen Kıyır Batır'a Orolhan'a maiyetinde bulunan kızların son derece güzel, akıllı ve hünerli olduğunu söyleyerek onları da yanında götürmek istediğini söyler. Orolhan ve maiyetindeki kızlar, Kırgız yurduna geldiklerinde vezir Karatal Kariya kızları kendi tercihlerine göre sevdiklerine verir (Çeribaş, 2011:225-230).

4.2. Casus Kadınlar

Devletler ve toplumların nezdinde “öteki toplum” olarak görülen ve genellikle düşman olarak nitelendirilen toplumların sosyokültürel, siyasi, askeri ve ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla gizli haber alma faaliyetlerinde kullanılmak üzere “casus” olarak adlandırılan birtakım özel yeteneklere sahip insanlardan yararlanır. Casuslar tarafından gizli yollarla elde edilen ve hedefteki toplumun sosyal hayatı, askeri durumu, silah-teçhizat sayısı, kendilerine karşı gizli planları içeren istihbarat, savaş halinde veya öncesinde toplumların politikalarını etkileyen hayati derecede önemli bilgilerdir. Düşman bir devlet ile alakalı önemli bir istihbarat elde eden bir toplum, savaş planını ve stratejisini düşmanın zayıf ve güçlü yönleri göz önünde tutarak belirlemeye çalışır. Tarihin en eski mesleklerinden biri olduğu kabul edilen casusluk mesleğinde kadınlar da kayda değer bir yer işgal etmiştir. Kadınların fiziki güzelliklerini bir silah olarak kullanmanın yanında istihbari bilgileri ve çok gizli sırları öğrenmede mahir oldukları tespit edilmiştir.

Er Soltonoy destanında casusluk görevini üstlenen kadınlara rastlanılmaktadır. Kırgızların bilge veziri Karatal Kariya, düşman Kalmukların askeri durumundan ve hanlarının kendilerine olan niyetlerini öğrenmek ister ve bu önemli bilgileri elde etmek için Kalmuk yurduna casus göndermeyi tasarlar. Bu önemli vazife için Şonkordun Şokoy'un on dört yaşındaki iki kızını düşünür. Söz konusu kızlar, Kalmuk ninelerinin elinde büyümeleri sonucunda Kalmuk dilini çok iyi bilirler ve aynı zamanda çok iyi bir şekilde kopuz eşliğinde Kalmukça türküler, şarkılar terennüm ederler. Karatal Kariya kızların bu yeteneklerinden istifade etmeyi planlar ve kızları bir Kalmuk ozan kılığına sokarak¹⁰, Kalmuk yurduna yakın bir yere bıraktırır. Kalmuk yurdunda söyledikleri türkülerle halkın ilgisini çeken kızların namını iki Kalmuk hanı da işitir ve kızları aldirarak türkü söylettirirler. Bu sırada ozan kılığındaki casus kızlar, Kalmukların askeri durumunu, silah ve teçhizat miktarını, han çadırlarının nasıl ve nerede olduğunu müşahade ederler ve hanların Kırgız yurduna sefer hazırlığında olduğu bilgisini elde ederler. Son derece kıymetli bilgileri elde eden casus kızlar, Kırgız yurduna dönerek bütün istihbari mahiyetteki bilgileri vezir Karatal Kariya'ya iletirler (Çeribaş, 2011:233-235).

¹⁰ Dede Korkut destanlarından Kam Pürenin oğlu BamsıBeyrekBoyu'nda da BamsıBeyrek esaretten kurtulup yurduna yabancı bir ozan kimliğinde gelir (Ergin, 2008:137). Türk halk anlatılarında sıklıkla rastlanılan bu durum, Türk sözlü geleneğinde ozanlık mesleğinin toplum nazarındaki itibar ve önemine işaret etmektedir. Bir bakıma ozanlar, Türk sosyal hayatında her türlü ortama girme hakkına sahip olan ve bu imtiyaz neticesinde toplumda vuku bulan her türlü hadiseden haberdar olabilen, dönemin bir tür gazeteci kişilikleri olduğu söylenebilir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Sonuç:

Yukarıda yapılan tespit ve değerlendirmelerim sonucunda şunları söyleyebiliriz; Kırgız Türklerine ait Er Soltonoy destanında yer alan kahramanlar, anne, eş ve yardımcı kız rollerinde karşımıza çıkmaktadır. Toplum tarafından erkek çocuk doğuran bir anneye her zaman hürmet gösterilir. Aynı şekilde destan kahramanları annelerini sonsuz bir sevgiyle severler, ona her zaman saygı gösterirler. Kahramanlar, bir işe niyet ettiklerinde öncelikle annelerinin rızasını alırlar. Anne de destan kahramanlarını çok iyi yetiştirmekle görevlidir ve bu görevini başarıyla yerine getirerek çocuklarının “ağlar” grubuna katılmalarını sağlar.

Destanda yer alan en önemli rolün eş vazifesini icra eden kadınlar tarafından temsil edildiğini söyleyebiliriz. Hayatlarını adeta eşlerine vakfetmiş olarak görünen kadın kahramanlar, eşlerinin her türlü müşkülünde yardımcı olan, gerekli durum ve şartta gelişen tehlikelere karşı eşlerini uyan ve tavsiyelerde bulunan özelliklere sahiptir. Eşinin gizli bir kılavuzu olarak nitelendirebileceğimiz akıllı ve bilge kadınlar, göçebe toplumunun ideal savaşçı kadınları gibi eşlerine savaş meydanında yardımcı olmasalar da akıllı ve zekice tavsiyelerde ve uyarılarda bulunarak, destan kahramanlarının sağlıklı ve isabetli karar vermesinde etkili olurlar. Aynı zamanda eşlerine son derece sadık olan bu kadınlar, eşlerinin yıllar boyu esir düşmelerime rağmen ailenin muhafaza edilmesini ve dağılmamasını sağlayan birleştirici ve toparlayıcı işlevde karşımıza çıkarlar.

Toplumun en küçük birimi olarak adlandırılan aile kurumunun teşekkülünde eşlerinin evlenecekleri insanlarda gözettiği vasıflar, belli bir geleneğe dayanan evlilik şekilleri, toplumun kadına olan bakış açısının tespit edilmesinde önemlidir. Destanda kadın kahramanların eş seçiminde gözettikleri vasıf, kahramanlıktır. Kadınlar, yiğit ve kahraman olan bir erkekle evlenmek istemeleri, göçebe kültürün yüceltilen değerinin hala geçerli olduğuna işaret eder. Buna karşılık erkelerin eş seçiminde güzellik vasfının ön plan olması yerleşik hayat tarzının tesiri saymak mümkündür. Kaçarak evlenme, görücü usulü evlilik gibi evlilik şekilleri, erkek egemen toplumun yapısının yansımasıdır. Kadınlar evliliğinde kendi iradelerinden ziyade babalarının tercihlerine bağımlı oldukları görülür.

Destanda daha çok yardımcı rollerde karşımıza çıkan hizmetçi kadınlar, bir bey kızına hizmet etmekle yükümlüdürler ve destan metninde hareketleri son derece sınırlıdır. Destanda casusluk vazifesinde kadınlardan da yararlanılır. Üstün beceri ve yeteneklere sahip olan kadın casuslardan istifade edilmesi, toplumun bazı mesleklere karşı cinsiyet temelli katı bir bakış açısının olmadığına ve kadınların önemli görevleri icra edebileceğine dair inancın varlığını yansıtır.

Er Soltonoy destanındaki kadın kahramanlar, atlı-göçebe kültürünün savaşçı, kendi kaderini elinde bulunduran kadın tipinden ziyade, yerleşik kültürün pasif karakterli, destan kahramanının yanında ikinci planda kalan ve eylemlerinin sınırlı olduğu bir kadın tipinin özelliklerini taşırlar. Fakat söz konusu kadın kahramanlar, tam manasıyla yerleşik kültürün kadın tipolojisini de yansıtmazlar. Zira destan metninde görüleceği üzere destan kahramanı eşine her koşulda yardım eden, tehlikeli durumlarda onu uyanan akıllı ve zeki vasıflara sahip güçlü ve yönetici karakterli rollerde karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde devletin ve milletin bekasını yakından ilgilendiren ve büyük bir sorumluluk ve görev şuurunun gerektirdiği “casusluk” görevlerinde de kadınlardan istifade edilir. Bu şekildeki bir tercihin kadınların birtakım hususiyetlerinden yararlanma amacının yanında toplumun kadına olan güveninin bir tezahürüdür. Bu itibarla söz konusu kadın kahramanlar tipolojik hususiyetleri ve üstlendikleri roller ve işlevler açısından değerlendirildiğinde göçebe kültür ile yerleşik kültür arasındaki geçiş devrinin özelliklerini taşıdıklarını söyleyebiliriz.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, (2000) “Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri” *Milli Folklor*, Yıl:12, Sayı:48, Kış, s.5-17.
- ÇERİBAŞ, Mehmet (2010) *Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Tıpkıbasım)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇERİBAŞ, Mehmet (2011) *Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ÇERİBAŞ, Mehmet,(2012a) “Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan’da Folklor Çalışmalarında İdeolojik Yaklaşımlar: Er Soltonoy Destanı Örneği” *Turkish Studies*, Volume 7/1 Winter , p.753-780.
- ÇERİBAŞ, Mehmet (2012b) *Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara
- ÇOBANOĞLU, Özkul,(2001) “Türk Destanları”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, ss.86-444.
- GÜNAY, Umay (2000) “İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”, *Milli Folklor*, C:6, S:46, ss. 4-10.
- GÜNEŞ, Asuman (2012) *Oğuz Grubu Kahramanlık Destanlarında Kadın*, Berikan Yayınevi,
- KAPLAN, Mehmet (1976) *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Ankara.
- KAYIPOV, Süleyman, “Kırgız Edebiyatı” *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, (Kırgız Edebiyatı)* C:31 s.13-24.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi* (2004) I. Tom, 2.Baskı, Bişkek.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi* (2002) III. Tom, Bişkek.
- Manas Enstiklopediyası* (1995) I.Tom, Bişkek.
- RADLOFF, Wilhelm, (1995), *Manas Destanı*, Haz. Emine Gürsoy Naskali, Türksoy Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, (1995) *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Fatma (1997) *Altın Arıç Destanı*, Bilig Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, İsa (2009), “Halk Edebiyatı ve Milli Kimlik”, *Türk Kimliği, Ayvaz Gökdemir’e Armağan-2*, Ötüken Yayınları, s.240-253.
- TAŞTEMİROV, Caki, BAYHODCOYEV, Saparbek Zakirov, (1973) *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki*, Frunze,
- TEMUR, Nezir (2004) “Kırgız Türklerinde Sınçılık Geleneği ve Tolubay Sınçı” *Bilig*, Güz, S.31, s.179-193.
- TEMUR, Nezir, (2012) *Manas Destanı’ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- YILMAZ, Mehmet (1999) *Manas Destanı’nın Epik Kurallara Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YOLCU, Mehmet Ali (2014) *Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar*, Kömen Yayınları, Konya.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ŞİMŞEK, S., (2015). “Er Soltonoy Destanındaki Kadın Kahramanlar Üzerine Bir Değerlendirme / “An Essay on Heroines in Er Soltonoy Epic”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/12 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8509, p. 1051-1066.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

